

Könyvszemle

DIETRICH VON ENGELHARDT: MEDIZIN IN ROMANTIK UND IDEALISMUS Orvoslás a romantika és az idealizmus korában

Dietrich von Engelhardt 2023-ban a fromman-holzboog Verlagnál (egyidejűleg nyomtatott és digitális formában) megjelent négykötetes, mindösszesen 2378 oldalas művében a már az eddigiekben is minden 18–19. századdal foglalkozó tudománytörténész számára megkerülhetetlen, több mint ötvenéves munkásságának legfontosabb eredményeit összegezte. A magyar tudománytörténészek, és elődlegesen az orvostörténészek számára a kézikönyv jelentőségét tovább növeleli, hogy az – a kötetekben található magyar vonatkozások mellett – teljes képet ad a romantikus orvoslásnak a hazai szakirodalomban sokáig alulreprezentált jelenségegyütteséről, illetve más tudományokkal és a korabeli filozófiával való kölcsönhatásairól, megadva a kutatási terület teljes szakirodalmát is. (Von Engelhardt közelebbről is ismeri a magyar orvostörténet-írás tematikáit, lévén hosszú évekig az *Orvostörténeti Közlemények* szerkesztőbizottságának tagja, 2009 és 2017 között pedig a budapesti és hamburgi együttműködés eredményeképpen létrejött Asklepios Medical School munkájában is részt vett.)

A hat főfejezetből álló 1. kötet egy – önálló nagymonográfiaként is olvasható – összegzés, amely a 18. század végétől a 19. század közepéig terjedő időszaknak minden fontosabb német orvosiskoláját, illetve a medicinával (akárcsak részlegesen) foglalkozó életművét elhelyezi a romantikus tudományok kontextusában. A nyolc fejezetre tagolt 2. kötet egy olyan szöveggyűjtemény, amely az irányzat legfontosabb írásait, illetve szövegrészleteit közli. A 3. könyv negyvenhárom életrajzot tartalmazó lexikon formájában ad képet a tárgyalt időszak legkiemelkedőbb orvosainak munkásságáról. A zárókötet pedig bibliográfia, amely 1800-tól kezdődően teljeskörűen vonultatja fel a vonatkozó szakirodalmat.

Az első kötet előszavának megállapítása, miszerint a romantika a német kultúrában nem csupán a művészet, a történelem, a teológia és a filozófia területén érvényesült, hanem éppen úgy a természettudományokban és medicinában is (1/VII.), akár mottója is lehetne ennek a nagyívű vállalkozásnak. S a hangsúly az „éppen úgy” kitévelen van: míg a Dieter Henrich és Manfred Frank nevével fémjelzett konstellációkutatás, mindamelllett hogy részletesen feltárta a német idea-

lizmus keletkezéstörténetét, viszonylag kevés figyelmet szentelt a természettudományos vonatkozásoknak, a romantikus tudományok cambridge-i műhelyének kiadványaiban pedig a filozófiatörténeti vonatkozásoknak jutott kevesebb figyelem, addig az orvostudományi habilitációval és filozófusi doktorátussal egyaránt rendelkező Dietrich von Engelhardt szintézise éppen e kettős szempont szimultán érvényesítését valósította meg.

Von Engelhardt professzor a lübecki tudománytörténeti intézet (Institut für Medizin- und Wissenschaftsgeschichte) létrehozójaként kezdettől fogva sokat tett azért, hogy a különböző diszciplínák múltjának feltárására irányuló kutatások ne különüljenek el egymástól. A kötet II. főfejezete ennek a szemléletnek jegyében ad átfogó képet a filozófia orvostudományra gyakorolt hatásáról, beleértve az ókori előzményeket is. E fejezet átfogó összefoglalást nyújt Immanuel Kant, Friedrich Schelling és Georg Hegel – egymásra vonatkoztatva tárgyalt – természetfilozófiájáról, a Gottfried Leibniz, illetve a populárfilozófia hatásáról szóló részek pedig a szakirodalomban kevésbé exponált momentumokra irányítják rá a figyelmet.

A kötet sokoldalúan tárja fel a diszciplináris és az instrumentalizációs momentumokat (lásd a patológiáról, nozológiáról vagy az orvosi folyóiratokról szóló fejezeteket). Von Engelhardt Göttingen, Halle, Pavia, Edinburgh és Leiden mellett Bécsset is a 18–19. századi orvoslásnak impulzust adó oktatási centrumok közé sorolja, s kiemeli II. József orvosi reformjainak jelentőségét is (1/14.). Ugyanakkor, nemcsak a nem szaktudományos, azaz külső hatáselemeket tekinti át, hanem a korabeli orvosi elméletek és gyakorlatok azon specifikus belső szemléleti összetevőit is, amelyek a betegség jelenségének romantikus értelmezésében kulminálódtak. Carl Gustav Carus felfogása – aki az egészség és az egészséges betegség (Gesundheit – gesundes Krankheit) fogalompárt használta, s Johann Wolfgang von Goethe életrajzát is e felől, „Lebenkunst”-ként közelítette meg (1/201.) – pregnáns példája annak, hogy az ipari korszak előtt az egészség és a betegség még nem voltak diametrális fogalmak (1/14.). Paralel jelenségek Hegel (1/67.) vagy Novalis (1/235.) betegségfogalmai, s ennek a nem pusztán fiziológiai megközelítésnek a folyományai a tudattalan fogalmát előkészítő törekvések is, Carus vagy Johann Christian Reil esetében. Ezek a példák azt nyomatékosítják, hogy tévedés lenne a romantika korát egyfajta zavaros periódusnak tekinteni, hiszen a spekulatív mozzanatok mellett az empiria is jelentős szerepet kapott a különféle diszciplínákban, s így e periódus a pozitívizmus utáni korszakok megújulásának egyik fontos előzményét képezte.

A IV. rész 17. fejezetének címválasztása (*Goethe im Gespräch mit romantischen Naturforschern*) aligha lehet véletlen, egybecseng ugyanis Wolf von Engelhardt *Goethe im Gespräch mit der Erde* című kötetének (Weimar: Böhlau, 2003) címével. A szerző lényegében az édesapja által a mineralógiatörténeti könyveiben – így a *Goethes Weltansichten* (Weimar: Böhlau, 2007) című

monográfiában is – alkalmazott komplex szemléletet és módszert viszi és fejleszti tovább a medicina történetének vonatkozásában, és neki szól az 1. kötet elején található ajánlás is.

A 2. kötet nyolc tematikus fejezetbe rendezve közli a romantika és a német idealizmus legfontosabb szerzőinek az 1. kötet tematikáihoz kapcsolódó szövegeit. A Kanttól Schelling, Caruson, Andreas Röschlaubon át Gotthilf Heinrich von Schubertig terjedő vonulat filozófiai és orvostörténeti írásain túl olyan tárgykörök dokumentumai is helyet kaptak e kötetben, mint az orvos és beteg közötti kapcsolat vagy a szakmai célzatú utazások.

Az orvosi pályaképeket bemutató 3. kötet szintén hiánypótló, a korábbiakban ugyanis csupán a Susanne Zimmermann és Horst Neuper jénai orvosportrékat tartalmazó hasonló tematikájú, ám kisebb terjedelmű kötete (*Professoren und Dozenten der Medizinischen Fakultät Jena und ihre Lehrveranstaltungen zwischen 1770–1820*. Jena: Jenzig, 2008) állt a romantikus korszak kutatóinak rendelkezésére. A néhány oldalas biográfiai összefoglalók nemcsak a kor legjelentősebb orvosainak pályáját, műveit, illetve a rájuk vonatkozó szakirodalmat adatolják, hanem az adott szerzőt is elhelyezik a romantikus orvoslás hatás- és recepciótörténetében, hangsúlyt helyezve a természetfilozófiai momentumokra – elsődlegesen a schellingi és hegeli konnotációkra – is. Ezen orvoséletrajzok specifikuma, hogy von Engelhardt saját összefoglalóinak kiegészítéseként, s mintegy folytatásaként az adott szerző műveinek legjellemzőbb megállapításait idézi. Az irányzat legpregnansabb életműveinek – mint például Carl Gustav Carus, Adolf Carl August von Eschenmayer, Andreas Röschlaub, Gotthilf Heinrich von Schubert munkásságának – ismertetésén túl számot ad a romantikus orvoslás jénai, bambergi vagy landshuti centrumaitól távolabb élt természettudósok munkásságáról is. Bécs például Joseph Ennemoser és Johann Adam Schmidt munkássága révén kerül képbe.

A tárgyalt területek 1800-tól kezdődő teljes bibliográfiáját egybefoglaló 4. kötet – 3000 szerző 6500 művének adatait megadva, beleértve az angol, francia, olasz, orosz, lengyel, sőt magyar nyelven megjelent könyveket és cikkeket is – bőséges kiegészítését jelenti az előző három kötet lábjegyzeteiben található hivatkozásoknak.

„Ahol a filozófus véget ér, ott kezdődik az orvos” („Ubi philosophus desinit, ibi incipit medicus”) – idézi von Engelhard könyvének elején a romantika előtti korszak álláspontját egy 1704-ben megjelent disszertáció tézise kapcsán (1/13.). A négykötetes kézikönyv általános tanulsága talán éppen az lehetne, hogy a filozófia és a medicina a 18. és 19. század fordulóján egymástól elválaszthatatlanul és tartós kölcsönhatásban lévő területek voltak.

A *Medizin und Philosophie* könyvsorozat 17/1–4. részeként megjelent vaskos kötetek formai kvalitásait a frommann-holzboog Verlag tradíciói már önmagukban is garantálják, de a vászonkötésről, a savmentes papírról, a kötéstáblákba be-

ragasztott miniatűr reprodukciókról vagy a címfeliratok aranyozott betűiről mégis fontos említést tenni, hiszen a kiadói és nyomdai minőségnek ez a legmagasabb szintje már-már a jó nevű kiadók esetében is egyre ritkábban tapasztalható.

(Dietrich von Engelhardt: Medizin in Romantik und Idealismus. Gesundheit und Krankheit in Leib und Seele, Natur und Kultur. Stuttgart-Bad Cannstatt: frommann-holzboog Verlag, 2023. 1.: Darstellung und Interpretation, 696 p.; 2.: Anthologie historischer Texte, 544 p.; 3.: Mediziner der Romantik, 576 p.; 4.: Forschungsbibliographie, 512 p.)

Gurka Dezső

PhD, habil., Gál Ferenc Egyetem, Szeged